

פרק כ"ו / שאל בידי דוד – פעם נוספת (חלק א)

א. הכפילות

פרק כ"ו מתאר שעת כושר נוספת שנזדמנה לדוד לפגוע בשאול. בפרטים רבים דומה המסופר בפרק זה למסופר בפרק כ"ד, עד כדי תמיהה: מה הצורך בסיפור החוזר על עצמו פעמיים? נציין תחילה את נקודות הדמיון שבין שני הסיפורים:

א. שני הסיפורים פותחים באופן דומה ביותר – הלשנה של הזיפים לשאול על מיקומו של דוד:

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁב שְׂאוּל מֵאַחֲרֵי פְּלִשְׁתִּים וַיְגִדוּ לוֹ
לֵאמֹר הִנֵּה דָוִד בְּמַדְבַּר עֵין גֶּדִי (כ"ד, א);

וַיָּבֵאוּ הַזִּיפִים אֶל שְׂאוּל הַגְּבֻעָה לֵאמֹר הֲלוֹא דָוִד
מִסִּתֵּת בְּגַבְעַת הַחֲכִילָה עַל פְּנֵי הַיְשִׁימָן (כ"ד, א).

ב. בשני הפרקים יוצא שאול למרדף עם כוח זהה, ומגמתו מתוארת בלשון מקבילה:

וַיִּקַּח שְׂאוּל שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ בַּחֹר מִכָּל יִשְׂרָאֵל וַיִּלְךְ
לִבְקֹשׁ אֶת דָּוִד וְאֶנְשָׁיו עַל פְּנֵי צוּרֵי הַיַּעְלִים

(כ"ד, ב);

וַיִּקָּם שְׂאוּל וַיֵּרֶד אֶל מַדְבַּר זִיף וְאֵתוֹ שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים
אִישׁ בַּחֹרֵי יִשְׂרָאֵל לִבְקֹשׁ אֶת דָּוִד בְּמַדְבַּר זִיף (כ"ד, ב).

ג. בשני המקרים נוצרת סיטואציה שבה יכול דוד לפגוע בשאול מבלי ששאול מודע בכלל לנוכחותו:

וְשָׁם מַעֲרָה וַיָּבֵא שְׂאוּל לְהַסֵּךְ אֶת רַגְלָיו וְדָוִד וְאֶנְשָׁיו
בְּיַרְכְּתֵי הַמַּעֲרָה יֹשְׁבִים... וַיִּקָּם דָּוִד (כ"ד, ב-ד);

וַיִּקָּם דָּוִד וַיָּבֵא אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר חָנָה שָׁם שְׂאוּל
(כ"ו, ה).

ד. בשני המקרים פונים אנשי דוד אליו ואומרים לו שמאת ה' נקרתה לו ההזדמנות לפגוע באויבו:

וַיֹּאמְרוּ אֲנָשֵׁי דָוִד אֵלָיו הִנֵּה הַיּוֹם אֲשֶׁר אָמַר ה' אֵלַיךְ
הִנֵּה אֲנִכִי נֹתֵן אֶת אִיבְךָ בְּיָדְךָ וְעָשִׂיתָ לוֹ כַּאֲשֶׁר יִטֵּב
בְּעֵינֶיךָ (כ"ד, ד);

וַיֹּאמֶר אֲבִישִׁי אֶל דָּוִד סֹגֵר אֶל־הַיָּם הַיּוֹם אֶת אִיבְךָ
בְּיָדְךָ וְעָתָה אֲכַנּוּ נָא בְּחַנְיֹת וּבְאַרְצָךְ פְּעַם אַחַת וְלֹא
אֲשַׁנָּה לוֹ (כ"ו, ח).

ה. בשני המקרים דוד שולל בתוקף את ההצעה לשלוח יד בשאול, המכונה בפיו "משיח ה'":

וַיֹּאמֶר לְאֶנְשָׁיו חֲלִילָה לִי מֵה' אִם אֶעֱשֶׂה אֶת הַדָּבָר
הַזֶּה לְאֹדְנֵי לְמֹשִׁיחַ ה' לְשַׁלַּח יָדַי בּוֹ כִּי מְשִׁיחַ ה' הוּא (כ"ד, ו);

וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל אֲבִישִׁי אַל תִּשְׁחִיתֵהוּ כִּי מִי שְׁלַח יָדוֹ
בְּמֹשִׁיחַ ה' וְנִקְהָה... חֲלִילָה לִי מֵה' מִשְׁלַח יָדַי בְּמֹשִׁיחַ ה' (כ"ו, ט-יא).

ו. בשני הסיפורים לוקח דוד דבר מה משאול:

וַיִּכְרַת אֶת כַּנֶּף הַמַּעִיל אֲשֶׁר לְשְׂאוּל בְּלֹט (כ"ד, ד);

וַיִּקַּח דָּוִד אֶת הַחֲנִית וְאֶת צַפְחַת הַיָּמִים מִרֹאשֵׁיתֵי
שְׂאוּל (כ"ו, יב).

ז. בשלב זה פונה דוד לשאול, בשני המקרים, ושואל אותו מדוע הוא רודף אחריו. בשני המקרים מציג דוד לפני שאול את מה שלקח ממנו כהוכחה שאין לדוד מגמה לפגוע בשאול:

וַיֹּאמֶר דָּוִד לְשְׂאוּל לָמָּה תִּשְׁמַע אֶת דְּבָרֵי אָדָם לֵאמֹר
הִנֵּה דָוִד מְבַקֵּשׁ רַעְתָּךְ. הִנֵּה הַיּוֹם הַזֶּה רָאוּ עֵינַיִךְ אֶת
אֲשֶׁר נָתַנְךָ ה' הַיּוֹם בְּיָדֵי בְּמַעֲרָה וְאָמַר לְהַרְגֶךָ וַתַּחֲסֵ
עָלַיךְ וְאָמַר לֹא אֲשַׁלַּח יָדִי בְּאֹדְנֵי כִּי מְשִׁיחַ ה' הוּא.
וְאָבִי רָאָה גַם רָאָה אֶת כַּנֶּף מַעִילְךָ בְּיָדִי כִּי בְּכַרְתִּי אֶת
כַּנֶּף מַעִילְךָ וְלֹא הִרְגַתִּיךָ דַּע וּרְאָה כִּי אֵין בְּיָדִי רַעָה
וּפְשַׁע וְלֹא חֲטָאתִי לָךְ וְאֵתָּה צָדָה אֶת נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ
(כ"ד, ט-יא);

וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶה אֹדְנֵי רֹדֵף אַחֲרַי עֲבָדוּ כִּי מֵה עֲשִׂיתִי
וּמֵה בְּיָדִי רַעָה. וְעָתָה יִשְׁמַע נָא אֹדְנֵי הַמֶּלֶךְ אֶת דְּבָרֵי
עֲבָדוֹ אִם ה' הִסִּיתְךָ בִּי יָרַח מִנְּחָה וְאִם בְּנֵי הָאָדָם
אֲרוּרִים הֵם לִפְנֵי ה'... וַיַּעַן דָּוִד וַיֹּאמֶר הִנֵּה חַנְיֹת
הַמֶּלֶךְ... וְה' יֵשִׁיב לְאִישׁ אֶת צַדִּיקְתּוֹ וְאֶת אֲמֹנָתוֹ אֲשֶׁר
נָתַנְךָ ה' הַיּוֹם בְּיָד וְלֹא אֲבִיתִי לְשַׁלַּח יָדִי בְּמֹשִׁיחַ ה'
(כ"ו, יח-כג).

ח. גם תגובתו של שאול לדברי דוד בשני המקרים דומה:

וַיְהִי כְּכֹלֹת דָּוִד לְדַבֵּר אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל שְׂאוּל
וַיֹּאמֶר שְׂאוּל הַקֹּלֶךָ זֶה בְּנֵי דָוִד (כ"ד, טז);

וַיִּכְרַ שְׂאוּל אֶת קוֹל דָּוִד וַיֹּאמֶר הַקֹּלֶךָ זֶה בְּנֵי דָוִד
(כ"ו, יז).

ט. בשתי הפניות של דוד לשאול הוא מקטין את דמותו שלו עד לכדי "פרעוש":

אַחֲרַי מִי יֵצֵא מִלֶּךְ יִשְׂרָאֵל אַחֲרַי מִי אֵתָּה רֹדֵף אַחֲרַי
כְּלָב מֵת אַחֲרַי פָּרַעַשׁ אֶחָד (כ"ד, יח);

כִּי יֵצֵא מִלֶּךְ יִשְׂרָאֵל לִבְקֹשׁ אֶת פָּרַעַשׁ אֶחָד כַּאֲשֶׁר
יֵרְדֵף הַקָּרָא בְּהָרִים (כ"ו, ט).

י. לסיום ההקבלות נציין, שבשני הפרקים מכיר שאול בסופו של דבר בצדקתו של דוד:

1 בפסוק לא נאמר במפורש מי היו אלו שאמרו זאת, אך מתוך הקשר הדברים והרצף שבין הפרקים סביר להניח שאכן מדובר בזיפים.

הנובע מרצונו להוכיח לשאול שאין לו כוונה לפגוע בו. רק אבישי הוא זה שמציע שהוא עצמו – ולא דוד! – יפגע בשאול, ודוד דוחה זאת מיד וללא היסוס. בניגוד לפרק כ"ד, בו כורת דוד את כנף מעילו של שאול – צעד שהיה, כאמור, בלתי-הפיך ומבזה – בפרק כ"ו נוטל דוד את החנית ואת צפחת המים, ובסופו של דבר גם מחזיר אותם לשאול. מסתבר שלקחת החנית, אותה השליך שאול בעבר פעמיים על דוד, נועדה לרמוז לשאול בעדינות כי אין הוא זקוק לה.⁵

נמצאנו למדים שפרק כ"ו אינו דומה לפרק כ"ד; נהפוך הוא, פרק כ"ו הוא תיקון לפרק כ"ד – דוד מתקן בו את הליקויים שהתרחשו בסיפור הראשון. כל שמבקש דוד הוא לחזור ולהוכיח לשאול את צדקתו, אך הפעם בלא שום לבטים, ובלא לתת לקולות שליליים להישמע. ואכן, יש בפרק כ"ו ביטוי לכך שדוד מתקן את דרכו – בסיפור זה בא גם סיוע מאת הקב"ה, דבר שלא נזכר בפרק כ"ד:

(יב) וַיִּקַּח דָּוִד אֶת הַחֲנִית וְאֶת צַפְחַת הַמַּיִם מֵרֶאֱשֵׁיתִי שְׂאוּל וַיֵּלְכוּ לָהֶם וְאִין רֵאָה וְאִין יוֹדֵעַ וְאִין מְקִיץ כִּי כֻלָּם יִשְׁנִים כִּי תִרְדָּמַת ה' נִפְלָה עֲלֵיהֶם:

שומריו של שאול נרדמו כולם, כיוון שנפלה עליהם תרדמה מאת ה'. על פי דרכנו ניתן לומר, שדווקא בגלל התיקון שבפרק זה זכה דוד לסייעתא דשמיא, ותכניתו להוכיח את צדקתו לשאול עלתה יפה.

מה גרם לשינוי בדרכו של דוד בין שני הפרקים? דומה שניתן לענות על כך במילה אחת: אביגיל. בפרק כ"ה ראינו את השפעתה של אביגיל על דוד, ואת הצלחתה למנוע את דוד מבוא מדמים ומפגיעה בנבל באופן בלתי-מוצדק. לאחר נישואי דוד לאביגיל, ניכרת השפעתה הברוכה עליו, ורוח מתונה יותר מלווה אותו מכאן ולהבא.⁷ מיקומו של פרק כ"ה, בין שני הסיפורים הדומים שבפרקים כ"ד וכ"ו, אינו מקרי, שכן פרק זה הוא המפתח להבנת ההבדלים שבין הסיפורים.

הזיקה שבין פרק כ"ו לפרק כ"ה ניכרת גם מבחינה לשונית ותוכנית: דברי דוד לאבישי 'חַי ה' כִּי אִם ה' יִגְפֹּנוּ או יוֹמוּ יָבוֹא וְיָמַת' (כ"ה, י), מקבילים למה שנאמר בנבל – 'וַיִּגַּף ה' אֶת נָבֶל וְיָמַת' (כ"ה, לח); דוד הבין כי מי שרוצה לפגוע בו ייגף על ידי ה', ולא על ידי דוד עצמו.

5 אשר ללקיחת צפחת המים, ייתכן שמשמעותה הסמלית קשורה להיות המים מייצגים את חיי האדם: לקיחת המים מבטאת את העובדה שחיוו של שאול היו בידי דוד.

6 ודוק: 'תרדמת א-לוהים' אין כתוב כאן, כי אם 'תרדמת ה'". לו נאמר 'תרדמת א-לוהים', ניתן היה לפרש 'תרדמה חזקה', שכן צורת ביטוי כזו מופיעה במקרא בהקשר של תיאור אירוע בעל עצמה גדולה, כגון 'נפתלי א-להים נפתלתי עם אחתי' (בראשית ל', ח); 'ויאמר אש א-להים נפלה מן השמים ותבער בצאן ובנערים ותאכלם ואמלטה' (איוב א', טז); ועוד. הצירוף 'תרדמת ה'", לעומת זאת, מורה בבירור על מעורבות מאת ה'.

7 על השפעתה של אביגיל על דוד בפרשיות נוספות בהן נמנע דוד משפיכות דמים נעמוד בע"ה בהמשך ספר שמואל.

וַיֹּאמֶר אֶל דָּוִד צְדִיק אַתָּה מִמֶּנִּי כִּי אַתָּה גְּמַלְתָּנִי הַטּוֹבָה וְאִנִּי גְּמַלְתִּיךָ הָרָעָה. וְאַתָּה הַגִּדְתָּ הַיּוֹם אֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָה אֵתִי טוֹבָה אֶת אֲשֶׁר סָגַרְנִי ה' בְּיָדְךָ וְלֹא הִרְגָתָנִי

וַיֹּאמֶר שְׂאוּל חֲטָאתִי שׁוּב בְּנִי דָוִד כִּי לֹא אָרַע לָךְ עוֹד תַּחַת אֲשֶׁר יִקְרָה נַפְשִׁי בְּעֵינֶיךָ הַיּוֹם הַזֶּה הִנֵּה הַסֶּכֶלֶתִי וְאֲשָׁגָה הַרְבֵּה מְאֹד

כאמור, הקבלות אלו מעוררות תמיהה על הצורך בתיאור הכפול.² המדרש עומד על כפילות זו ומציע לה הסבר, המבוסס על נקודה שאינה מופיעה בפשוטו של מקרא:

כיון שהלך לו שאול, אמרו לו גבוריו: וכי בשביל שלא הרגך במערה היה צדיק? יודע היה שאם היה עושה לך מאומה, היינו נכנסין ואוכלין אותו מיד, הביט ונתיירא. כיון ששמע – 'ויקם וילך מדבר זיף'... 'ויקרא דוד אל העם ואל אבנר בן נר לאמר הלוא תענה אבנר', אמר לו: מה יש לו עכשיו לענותי, הרי אמרתם אמש לשאול על דבר המערה, שאלמלא עשה לך מאומה, היינו נכנסין ואוכלין אותו מיד, עכשיו הרי החנית והצפחת, מה יש לך לענות? 'הלוא תענה אבנר!' ולא היה לו לענות והיה כאילם ולא הודה בצדקו של דוד (מדרש תהילים, מזמור כ"ח).

על פי המדרש, לאחר המעשה הראשון טענו גיבורי שאול כי לא מצדקתו נמנע דוד מלפגוע בשאול, כי אם מפחד אנשיו של שאול, ולכן שב שאול לרדוף אחרי דוד; לעומת זאת, בניסיון השני, בו הצליח דוד לקחת את החנית ואת הצפחת מלב מחנה שאול מבלי שאיש יבחין בכך, שוב לא ניתן היה לטעון כלפיו כי לא נהג בצדקות. דא עקא, שטיעון זה של אנשי שאול כלל אינו נזכר במקראות על פי פשוטם.

ב. דוד שלאחר אביגיל

בעיון מעמיק יותר ניתן לראות, שדווקא נקודות ההקבלה שבין שני הסיפורים מחדדות את ההבדל המהותי שביניהם, שהוא המצריך את שני הסיפורים. עמדנו (שיעור 46) על כך שהסיפור בפרק כ"ד מבטא כישלון מסוים של דוד, שבשלב הראשון לא השיב לקריאות אנשיו; הוא קם וורת את מעילו של שאול,³ צעד שיש בו משום ביזוי ופגיעה במלך,⁴ ורק אז חזר להוכיח את אנשיו.

בפרק כ"ו התמונה שונה לחלוטין. דוד יורד מלכתחילה בלא שמוזכרת כל כוונה לפגוע בשאול. אדרבה, בניגוד למפגש הקודם, המפגש הנוכחי אינו מקרי: זהו מעשה יזום של דוד,

2 ואכן, עוד מזמנו של שפינוזה (עיין מאמר תיאולוגי-מדיני, פרק תשיעי, עמ' 106) ראו חוקרים שונים שאינם אמונים על קדושת ספרי המקרא בכפילות זו ביטוי לכפל 'מקורות', ובכך החמיצו את כל משמעותו של הפרק, כפי שנראה להלן.

3 ועיין בדעת רלב"ג שהובאה באותו שיעור, לפיה כאשר קם דוד בתחילה, אכן היה בדעתו להרוג את שאול.

4 ושם גם ביארנו את הרגישות המיוחדת שהייתה למעשה זה, שהיה בו יותר מרמז לאבדנה הקרב של מלכות שאול.

מה משמעות הזיקה שבין שני הסיפורים? במבט לאחור ניתן לומר, כי על אף שפרקנו מהווה תיקון לפרק כ"ד, עדיין אין התיקון שלם לחלוטין, שכן עדיין לא היה ברור לכול כי פני דוד לשלום. אכן, בפרק זה לא ניתן לראות ביקורת של ממש על דוד. אבל במבט לאחור, כשאנו לומדים את פרשת בת שבע ואוריה החתי ושואלים את עצמנו כיצד הגיע דוד לידי שפיכות דמים שכזו, ניתן יהיה להצביע גם על פרקנו ולומר, שהבעיה הייתה קיימת כבר אז. בחוסר המודעות המספקת לצורך לחדד לאנשיו שאין להעלות בשום אופן על הדעת פגיעה בשאול, זרע דוד את זרעי הפורענות, שהצמיחו לימים גם בו חוסר זהירות ביחס לחיי אדם.

ניתן גם לומר, שמשום כך בחר המקרא לשנות במקצת את שמו של אוריה ולהסבו לאחימלך, כדי לטשטש את הזיקה בין סיפור שהוא ביסודו חטא לסיפור שהוא ביסודו תיקון. הזיקה שבין שני הסיפורים ניכרת רק במבט שני.

 * כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב אמנון בזק, תשס"ח *
 * עורך: בעז קלוש *
 * *****
 * בית המדרש הווירטואלי שליד ישיבת הר עציון *
 * האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
 * האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
 * *
 * משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
 * דוא"ל: office@etzion.org.il *
 * *****

ג. אחימלך החתי

קעת נוכל לחזור לפרקנו ולעיין ביתר הרחבה בפרטים המוזכרים בו, ונפתח כאן בנקודה אחת. לפני ירידתו של דוד למחנה שאול מסופר:

(ו) וַיַּעַן דָּוִד וַיֹּאמֶר אֶל אַחִימֶלֶךְ הַחֲתִי וְאֶל אַבְיָשִׁי בֶן צְרוּיָה אֲחִי יוֹאֵב לֵאמֹר מִי יָרַד אִתִּי אֶל שְׂאוּל אֶל הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר אַבְיָשִׁי אֲנִי אָרַד עִמָּךְ:

מקרא זה אומר דרשני: מדוע מציין המקרא כי דוד פנה אל אחימלך ואל אבישי, וכי רק אבישי נענה לבקשה? ומיהו בכלל אחימלך החתי,⁸ שאינו נזכר בשום מקום אחר, אף שכאן הוא מוזכר תחילה, לפני אבישי בן צרויה?

בפשטות ניתן לומר, שאחימלך לא מיהר להתנדב, מפני שעדיין לא ידע מה באמת מתכוון דוד לעשות. דוד לא שיתף את אנשיו בכך שאין בכוונתו לפגוע בשאול. אבישי, שהיה להוט לפגוע בשאול, מיהר להתנדב למשימה, בתקווה שנוכחותו תסייע לדוד לקבל את ההחלטה להרוג את שאול. אחימלך היה אדם מתון יותר, ולא רצה ליטול חלק במעשה שחשש כי עומד להיעשות.

רבי עמוס חכם (הובאו דבריו בפירוש דעת מקרא על אתר, הערה 11) העלה אפשרות מעניינת: שאחימלך החתי הוא אוריה החתי, בעלה של בת שבע. מבחינה לשונית, ניתן לבסס רעיון זה על החילוף האפשרי שבין אחימלך לאחיה (השווה "אחיה בן אחיטוב", לעיל י"ד, ג, ל"אחימלך בן אחיטוב", לעיל כ"ב, ט): אם אחימלך הוא אחיה, הרי שהמרחק שבין 'אחיה החתי' ל'אוריה החתי' איננו גדול.⁹

אם נקבל חידוש זה, כי אז ייתכן שיש לפרקנו משמעות נוספת. כאמור, דוד מחפש מי ש"יָרַד" אתו למחנה, אך רק אבישי מתנדב, ואחימלך אינו מוכן לרדת. והנה, גם בשמ"ב י"א מנסה דוד לשכנע את אוריה החתי לרדת (לביתו) – וגם שם מסרב אוריה (השורש יר"ד משמש בפסקה זו כמילה מנחה)!

וַיֹּאמֶר דָּוִד לְאוּרִיָּה רַד לְבֵיתְךָ וּרְחֵץ רֵגְלֶיךָ וַיֵּצֵא אוּרִיָּה מִבֵּית הַמֶּלֶךְ וַתֵּצֵא אַחֲרָיו מִשְׁאֵת הַמֶּלֶךְ. וַיִּשְׁכַּב אוּרִיָּה פֶתַח בֵּית הַמֶּלֶךְ אֵת כָּל עַבְדֵי אֲדָנָיו וְלֹא יָרַד אֶל בֵּיתוֹ. וַיִּגְדוּ לְדָוִד לֵאמֹר לֹא יָרַד אוּרִיָּה אֶל בֵּיתוֹ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל אוּרִיָּה הֲלוֹא מְדַרְךָ אֶתָּה בָּא מְדוּעַ לֹא יָרַדְתָּ אֶל בֵּיתְךָ... (שמ"ב י"א, ח-י)

8 עצם העובדה שמדובר באדם שהוא, כנראה, בן עם זר אינה מתמיהה, שכן נוהג מקובל היה שאנשים מעמים אחרים שירתו בצבא, ולעתים גם היו נאמנים יותר לאדונם, בין השאר מפני שקיבלו ממנו שכר. כך, למשל, היה איתי הנתי אחד הלוחמים החשובים ביותר בפרשת מרד אבשלום (שמ"ב ט"ו), וגילה נאמנות יוצאת דופן לדוד; וברשימת גיבורי דוד מופיעים לוחמים כצלק העמוני ועירא היתרי (שמ"ב כ"ג, לז-לח).

9 אם נקבל זיהוי זה, נוכל גם לענות בכך על השאלה מדוע אין אחימלך החתי נזכר עם יתר גיבורי דוד ברשימה שבשמ"ב כ"ג, המסתיימת באוריה החתי.